

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žydų įvardijimas slaviškuose XV a. dokumentuose

JŪRATĖ ČIRŪNAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, K. Donelaičio g. 58, LT-44248 Kaunas

El. paštas: j.cirunaite@hmf.vdu.lt

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žydų vardynas dar tik pradedamas tirti. Yra publikuotas šio straipsnio autorės darbas apie XVIII a. Lietuvos žydų įvardijimą slaviškuose dokumentuose (Čirūnaitė 2005).

Kiek daugiau patyrinėtas yra kitos nekrikščioniškos konfesijos Lietuvos totorių vardynas. Pirmasis šio darbo ėmėsi istorikas Stanislavas Kričinskis, savo monografijoje *Lietuvos totoriai*¹ vieną skyrių paskyręs Lietuvos totorių asmenvardžiams ir jų kilmei (Kričinskis 1993). XVI a. Lietuvos totorių vardyno lituanizmus tyrė šio straipsnio autorė (Čirūnaitė 1999). Kelios publikacijos yra skirtos Lietuvos totorių moterų vardyno tyrimams: įvardijimo būdams (Čirūnaitė 2004a), struktūrai (Čirūnaitė 2004b), standartams (Čirūnaitė 2007a). Yra aprašyti ir Lietuvos totorių pavardžių formavimosi ypatumai (Čirūnaitė 2002).

Raktažodžiai: asmenvardis, pavardė, prievardis, patronimas

TERMINAI BEI SAŲOKOS

Asmenvardis (antroponimas). Tai bet koks tikrinis vardas, kokį gali turėti žmogus; t. y. vardas, patronimas (tėvavardis ar tėvo tėvavardis), pavardė, pravardė, *-sk-* tipo antroponimas ir pan.

Patronimas. Tai tėvavardis (pirmasis patronimas) arba tėvo tėvavardis (antrasis patronimas). Šiame straipsnyje verčiant tėvavardį į lietuvių kalbą vartojamas aprašomasis būdas, neleidžiantis supainioti tėvavardžio su pavarde.

***-sk-* tipo asmenvardis.** Tai priesagą *-овский, -евский* ir pan. turintis antroponimas. LDK žydų *-sk-* tipo asmenvardžiai paprastai būdavo sudaromi iš vietovardžių.

Pavardė. Tai paveldimas asmenvardis antroje arba trečioje įvardijimo pozicijoje, kurį nepakitusį tėvas perduoda sūnui.

Potencialioji pavardė. Tai bet kuris įvardijimo asmenvardis, kuris nėra vardas. Tai gali būti patronimas (tėvavardis ar tėvo tėvavardis), *-sk-* tipo antroponimas ar kitas asmenvardis. Vėliau šio tipo asmenvardžiai virto pavardėmis ir buvo paveldimi.

Pravardė. Tai papildomas asmenvardis, kuriuo aplinkiniai žmonės vadina asmenį pagal kurį nors bruožą, ypatybę ar panašumą į ką nors.

---

¹ S. Kričinskio monografija *Tatarzy litewscy* pirmą kartą buvo išleista Varšuvoje 1938 metais.

Prievardis. Tai bendrinis žodis ar žodžių grupė, kuri paaiškina asmenvardžius. Prievardžiai skirstomi į 4 leksines-semantines grupes: šeiminės padėties ir giminytės, luo- mo, pareigybės ir religijos.

Įvardijimas. Tai vieną asmenį pavadinantys asmenvardžiai su prievardžiais. Šis terminas vartojamas ir kita reikšme. Tai visų įvardijimų visuma.

PAVARDŽIŲ PROBLEMA

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tautų pavardžių formavimąsi jau kuris laikas tiri- a antroponimikai. Lietuvių pavardžių formavimąsi XIII–XVIII a. savo monografijo- je aprašė V. Maciejauskienė (1991), Kauno miestiečių pavardžių formavimasis XVI– XVIII a. – A. Ragauskaitės monografijos (2005) objektas. Ukrainiečių pavardžių susidarymo klausimais yra rašęs M. Chudašas (Худаш 1969; Худаш 1970), Lietuvos totorių pavardžių formavimąsi XV–XVII a. tyrė šio straipsnio autorė (Čirūnaitė 2002). Šiek tiek rašyta ir apie LDK žydų pavardžių užuomazgas XVIII a. (Čirūnaitė 2005).

LDK žydai XV a. pavardžių dar neturėjo. Tuo metu pavardžių dar neturėjo ir Lietuvos totoriai (Čirūnaitė 2002). LDK žydų pavardės atsirado XIX a. pradžioje, kai Rusijos caro administracijos įsakymu žydai privalėjo pasirinkti pavardes (Леванда 1874: 57)². Lietuvos totoriai pavardes įgijo anksčiau: jos natūraliai susiformavo XVII a. antrojoje pusėje (Čirūnaitė 2002).

ASMENŲ UŽRAŠYMO YPATUMAI

Įvardijimai yra išrašyti iš S. Beršadskio surinktų XV a. tekstų, kuriuose kalbama apie žydus. Atskirų žydų sąrašų XV a. nebuvo.

Dažniausiai asmuo užrašomas vienas, pvz., *жидъ Шлома* (1; 53) „žydas Šloma“, *Левко* (2; 33), *въ мытника Меньского въ Мартина Яньчелевича* (2; 34) „Minsko muitininką Martyną, Jančelio sūnų“, dat. sg. *жиду Луцкому Алкону Даниловичу* (1; 53) „Lucko žydui Alkonui, Danilos sūniui“.

Viename įvardijime gali būti įrašyti keli asmenys. Tokiais atvejais prievardis paprastai būna užrašomas įvardijimo pradžioje ir skiriamas visiems asmenims.

Dviejų asmenų viename įvardijime užrašymo pavyzdžiai: dat. pl. *Мытникомъ Кіевскимъ Симсе а Рабчику* (1; 38) „Kijevo muitininkams Simsui ir Rabčikui“; dat. pl. *жидове Кіевской: Мероваху а Играелу* (1; 51) „Kijevo žydams Merovachui ir Igraelui“; dat. pl. *жидове, Шахну Песаховичу а Сенку Момотливому* (1; 44) „žydams Šachnui, Pesacho sūniui ir Senkui Momotlivui“.

Trijų asmenų viename įvardijime užrašymo pavyzdžiai: dat. pl. *жидове Луцкой: Израилу и Еську, и Юдць* (1; 45) „Lucko žydams: Izraeliui ir Jeskui, ir Judkai“; dat. pl. *Мытникамъ*

² 1804 m. pasirodė Rusijos caro administracijos „Nuostatai žydams“. Jų 32 punkte rašoma: „При сей переписи каждый Еврей долженъ иметь, или принять известную свою наследственную фамилию, или прозвание, которое и должно уже быть сохраняемо во всехъ актахъ и записяхъ безъ всякой перемены, съ присовокупленіемъ къ оному имени, даннаго по вере или при рожденіи, мера сія необходима для лучшаго устройства Гражданскаго ихъ состоянія, для удобнейшаго охраненія ихъ собственности и для разбора тяжбъ между ими“ (Леванда 1874: 57). („Šiame surašyme kiekvienas žydas turi turėti arba įgyti žinomą savo paveldimą pavardę arba pavadinimą, kuris ir turi jau būti išsaugotas visuose aktuose ir užrašymuose be jokių pakeitimų, pridurtas prie jų vardo, duoto pagal tikėjimą arba gimus; ši priemonė yra reikalinga tam, kad būtų geriau pilietišškai sureguliuota jų būklė, tinkamiau apsaugota jų nuosavybė ir išspręsti jų tarpusavio ginčai.“)

Луцкимъ: Еньку Глугому, Еньку Момотливому а Шахну (1; 38) „Lucko muitininkams: Jenkui Glugomui, Jenkui Momotlivui ir Šachnui“.

Keturių asmenų viename įvardijime užrašymo pavyzdys: dat. pl. *жидове Берестейской: Говашу Огроновичу а Игуде, а Рабею, а Нисану Имшичу* (1; 52) „Bresto žydams: Govašui, Ogrono sūnui, ir Igudai, ir Rabėjui, ir Nisanui, Imšo sūnui“.

Šešių asmenų viename įvardijime užrašymo pavyzdys: dat. pl. *жидове Киевской и Троицкой: Симсе а Рабею, а Садку, а Самаку Даниловичомъ, а Самодыце а Рижку* (1; 41) „Kijevo ir Trakų³ žydams: Simsui ir Rabėjui, ir Sadkui, ir Samakui, Danilos sūnams, ir Samodikui, ir Rižkui“.

Dokumentuose gali būti užrašomi ir tai pačiai šeimai priklausantys asmenys – broliai, pvz., *жидова Берестейская держали: Данко, Лазарь а Песахъ Еньковичи* (1; 56) „Bresto žydai: Dankas, Lazaris ir Pesachas, Jenko sūnūs“; *Конюковичовъ Богданова а Кишловава, а Шломаина а Нахимова, а Мовшеева, а Козелского, всих шести братениковъ* (1; 54 / 55) „Koniuko sūnų, visų šešių brolių – Bogdano ir Kišlovo, ir Šlomos, ir Nachimo, ir Mošo, ir Kozelski“. Viename įvardijime užrašytas tėvas su sūnumis: dat. pl. *жидове Городенской: Еньку Яцковичу и сыном его Ицхаку и Мошею* (1; 45) „Gardino žydams: Jenkui, Jackos sūnui, ir jo sūnams Icchakui ir Mošėjui“.

ĮVARDIJIMO TIPAI

Iš dokumentų išrinkti 98 XV a. LDK žydų vyrų įvardijimai. Pagal vardo ir potencialiosios pavardės santykį jie suskirstyti į tris tipus: įvardijimus be potencialiųjų pavardžių, įvardijimus vien potencialiosiomis pavardėmis ir mišriuosius įvardijimus.

Įvardijimas be potencialiųjų pavardžių. Vienu vardu užrašyti 47 asmenys. Tai 48 % visų įvardijimų, 94 % vienanarių įvardijimų, 100 % įvardijimų be potencialiųjų pavardžių. Šešiolika asmenų užrašyti be prievardžių, pvz., *Симха* (1; 39); *Бабей* (1; 39); gen. sg. *Еся* (1; 47); *Нисанъ* (1; 50); *Левон* (1; 58); *Немира* (2; 33); *Левко* (2; 33); 31 asmuo užrašytas su prievardžiais. Yra vienas Kauno pilininkas: *Аврамъ, городничій Ковенскій* (2; 33). Dvidešimt vienas asmuo užrašytas nurodant religiją, pvz., *жидъ Шлома* (1; 53) „žydas Šloma“; dat. sg. *жиду Слуцкому Авраму* (1; 51) „Slucko žydui Abraomui“; dat. sg. *жиду Берестейскому Есю* (1; 48) „Bresto žydui Jesiui“; dat. sg. *Жиду Луцкому Ицхаку* (1; 46) „Lucko žydui Icchakui“; dat. pl. *жидове Киевской и Троицкой: <...> Самодыце а Рижку* (1; 41) „Kijevo ir Trakų⁴ žydams Samodycai ir Rižkui“. Devyni asmenys yra muitininkai, pvz., dat. pl. *Мытникомъ Киевским Симсе а Рабчику* (1; 38) „Kijevo muitininkams Simchai ir Rabčikui“; dat. sg. *Мытнику Берестейскому Отачику а Олконе* (1; 47) „Bresto muitininkui Atačikui ir Alkonei“.

Įvardijimas vien potencialiosiomis pavardėmis. Vien potencialiosiomis pavardėmis užrašyti 4 įvardijimai. Tai 4,1 % visų užrašymų.

Įvardijimas viena potencialiaja pavarde. Patronimas (tėvavardis). Trys užrašymai. Tai 3,1 % visų įvardijimų, 6 % vienanarių įvardijimų, 75 % įvardijimų vien potencialiosiomis pavardėmis. Tris kartus užrašytas tas pats asmuo, pvz., dat. pl. *Мытникамъ старым Киевским: <...> Симшину сыну* (1; 46) „seniesiems Kijevo muitininkams: <...> Simšos sūnui“.

Įvardijimas dviem potencialiosiomis pavardėmis. Patronimas (tėvavardis) + *-sk-* tipo priesagos vedinys. Vienas užrašymas. Tai 1 % visų įvardijimų, 2,1 % dvinarių įvardijimų,

³ Terminas *Trakų žydai* buvo vartojamas karaimams pavadinti, ir šiame įvardijime neišmanoma atskirti, kurie yra žydai, o kurie karaimai.

⁴ Trakų žydas gali būti karaimas.

25 % įvardijimų vien potencialiosiomis pavardėmis. Asmuo užrašytas grupiniame brolių įvardijime: gen pl. *Кониюковичов <...> Козелского* (1; 55) „Kozelskio, Koniuko sūnaus“.

Mišrusis įvardijimas. Vardu ir viena potencialiaja pavarde užrašyti 47 įvardijimai. Tai 48 % visų užrašymų, 97,9 % dvinarių įvardijimų.

1. Vardas + patronimas (tėvavardis). Užrašyti 43 įvardijimai. Tai 43,9 % visų įvardijimų, 89,6 % dvinarių įvardijimų, 91,5 % mišriųjų įvardijimų. Dvidešimt septyni asmenys užrašyti be prievardžių, pvz., dat. sg. *Левону Шоломичу* (2; 31) „Levonui, Šolomo sūnui“; instr. sg. *зъ Нисаномъ Симишчомъ* (2; 51); dat. sg. *Бенку Шаневичу* (2; 31); dat. sg. *Шахну Песаховичу* (1; 38). Šešiolika asmenų užrašyti su prievardžiais. Religija nurodoma 13 asmenų, pvz., dat. pl. *жидове Кіевской и Троицкой: Симсе а Рабею, а Садку, а Самаку Даниловичомъ* (1; 41) „Kijevo ir Trakų⁵ žydams Simchai ir Rabėjui, ir Sadkui, ir Samakui, Danilos sūnums“; dat. pl. *жидове Кіевской: Мордеча Гадаевичу а Перку Юдиницу* (1; 40) „Kijevo žydams Mordečai, Gadajaus sūnui, ir Perkui, Judo sūnui“; *Жидъ Луцкій Есько Рабеевичъ* (1; 50) „Lucko žydas Jeskas, Rabėjaus sūnus“. Trys asmenys yra muitininkai, pvz., *Мытнику Кіевскому <...> Нисану Симишчу* (1; 46) „Kijevo muitininkui Nisanui, Simchos sūnui“; acc. sg. *въ мытника Менъского въ Мартина Яньчелевича* (2; 34) „Minsko muitininką Martyną, Jankelio sūnų“.

2. Vardas + nepatroniminės ir ne -sk- tipo priesagos vedinys. Užrašyti 4 įvardijimai. Tai 4,1 % visų įvardijimų, 8,3 % dvinarių įvardijimų, 8,5 % mišriųjų įvardijimų. Vienas asmuo užrašytas be prievardžių: gen. sg. *Енькова Момотливаго* (1; 54) „Jenko Momotlivo“. Du asmenys yra muitininkai: dat. pl. *Мытникамъ Луцкимъ: Еньку Глугому, Еньку Момотливому* (1; 38) „Lucko muitininkams: Jenkui Glugui, Jenkui Momotlivui“. Vieno asmens nurodoma religija: dat. sg. *жидове <...> Сенку Момотливому* (1; 44) „žydui Senkui Momotlivui“.

ĮVARDIJIMO STRUKTŪRA

Iš 98 įvardijimų pusė yra vienanariai (50; 51 %), pusė – dvinariai (48; 49 %). Vidutinis įvardijimo ilgis – 1,49 asmenvardžio.

Su vardu užrašyta dauguma įvardijimų (94; 95,9 %), be vardo – tik 4 įvardijimai (4,1 %). Vien vardu⁶ užrašyta beveik pusė įvardijimų (47; 48 %).

Patronimą (tėvavardį) turi beveik pusė įvardijimų (47; 48 %). Visi patronimai – slaviškų priesagų -овичъ, -евичъ, -ичъ, -инъ vediniai. Antrojo patronimo (tėvo tėvavardžio) neturi nė vienas įvardijimas. -sk- tipo asmenvardį turi tik vienas įvardijimas (1 %). Nepatroniminės ir ne -sk- tipo priesagos vedinį turi tik 4 įvardijimai (4,1 %). Šio asmenvardžio funkcijos įvardijime neaiškios. Tai gali būti antras asmens vardas, pravardė ar nepatronimine forma užrašytas tėvo vardas.

Potencialiąją pavardę turi pusė užrašymų (51; 52 %). Vien potencialiaja pavarde (be vardo) užrašyti 4 asmenys (4,1 %). Tikrų pavardžių nėra.

Su prievardžiais užrašyta daugiau kaip pusė įvardijimų (54; 55,1 %), be prievardžių – 44 įvardijimai (44,9 %). Įvardijime būna po vieną prievardį. Vyrauja religijos prievardžiai *жидъ, жидове* (žydas, žydai). Jų yra 37 (68,5 %). Pareigybės prievardžių yra 17 (31,5 %). Iš jų 16 kartų užrašytas *мытникъ* (muitininkas), vieną kartą *городничій* (pili-

⁵ Trakų žydas gali būti karaimas.

⁶ Asmenų užrašymas vien vardu būdingas ir XV a. Lietuvos totorių vardynui.

ninkas). Visai nėra šeiminės padėties arba giminystės ir luomo (kilmės)⁷ prievardžių. Nėra prievardžių, atspindinčių bendruomenės gyvenimą ir pareigas kahale ar sinagogoje⁸.

IŠVADOS

1. Dažniausiai dokumentuose asmuo užrašomas vienas, tačiau įvardijime gali būti įrašyti ir keli asmenys (2–4).

2. XV a. LDK žydai pavardžių dar neturėjo.

3. Iš vyrų įvardijimo tipų vienodai gausūs (po 48 % visų užrašymų) yra įvardijimas be potencialiųjų pavardžių ir mišrusis įvardijimas. Visai nedaug užrašyta įvardijimų vien potencialiosiomis pavardėmis (4,1 %).

4. Patronimą (tėvavardį) turi 48 % įvardijimų. *-sk-* tipo asmenvardį turi 1 % įvardijimų. Nepatroniminės ir *ne-sk-* tipo priesagos vedinį turi 4,1 % įvardijimų.

5. Vyrų įvardijimo ilgis – 1–2 asmenvardžiai. Vienanarių yra 51 %, dvinarių – 49 %.

6. Prievardžių turi 55,1 % įvardijimų. Įvardijime būna po vieną prievardį.

7. Vyrauja religijos prievardžiai (68,5 %), likusieji (31,5 %) yra pareigybės prievardžiai.

8. Su vardu užrašyta 95,9 % vyrų įvardijimų. Vien vardu užrašyta 48 % vyrų įvardijimų.

9. Populiariausi vyrų įvardijimo būdai: 1) vardas (48 %); 2) vardas + patronimas (43,9 %).

Gauta 2009 09 20
Parengta 2009 10 10

Šaltiniai

1. *Русско-еврейский архивъ. Документы и материалы для исторіи евреевъ въ Россіи*. Т. I: Документы и регесты къ исторіи литовскихъ евреевъ (1388–1550). Собралъ и издалъ С. А. Бершадскій. С. Петербургъ, 1882.
2. *Русско-еврейский архивъ. Документы и материалы для исторіи евреевъ въ Россіи*. Т. III: Документы къ исторіи польскихъ и литовскихъ евреевъ (1364–1569). С. Петербургъ, 1903.

Literatūra

1. Čirūnaitė, J. Baltiški LDK kariuomenės dokumentų antroponimai. *Darbai ir Dienos*. 1999. 10(19): 69–78.
2. Čirūnaitė, J. Lietuvos totorių pavardžių formavimasis XV–XVII a. *Baltistica*. 2002. XXXVI(2): 299–306.
3. Čirūnaitė, J. XVI–XVII a. Lietuvos totorių moterų įvardijimo būdai. *Lituanistica*. 2004a. 59(3): 71–93.
4. Čirūnaitė, J. XVI–XVII a. Lietuvos totorių moterų įvardijimo struktūra. *Lituanistica*. 2004b. 60(4): 39–52.
5. Čirūnaitė, J. LDK žydų įvardijimas slaviškuose XVIII a. dokumentuose. *Lituanistica*. 2005. 63(3): 38–46.
6. Čirūnaitė, J. XVI–XVII a. Lietuvos totorių moterų užrašymo standartai. *Baltų filologija*. 2007a. XVI(1/2): 31–45.
7. Čirūnaitė, J. Asmenų, užrašytų XVI–XVII a. LDK kariuomenės dokumentuose, prievardžiai. *Tekstai ir kontekstai: transformacijų sklaida*. Kaunas: VU KHF, 2007b. 240–246.
8. Kričinskis, S. *Lietuvos totoriai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.

⁷ Luomo (kilmės) prievardžiai – gausi kilmingų asmenų prievardžių grupė. Pvz., bajorų ir totorių, užrašytų XVI–XVII a. LDK kariuomenės dokumentuose, didžiausia prievardžių dalis (55,3 %) yra luomo (kilmės) prievardžiai (Čirūnaitė 2007b: 241).

⁸ Prievardžiai, atspindintys bendruomenės gyvenimą ir pareigas kahale ar sinagogoje, būdingi XVIII a. LDK žydų vardynui (Čirūnaitė 2005).

9. Maciejauskienė, V. *Lietuvių pavardžių susidarymas XIII–XVIII a.* Vilnius: Mokslas, 1991.
10. Ragauskaitė, A. *XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžiai.* Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005.
11. Леванда, В. *Полный хронологический сборник законовъ и положений, касающихся евреевъ.* С. Петербургъ, 1874.
12. Худаш, М. Л. З історії формування і становлення українських прізвищ. *Монознавство.* 1969. 2: 37–46.
13. Худаш, М. Л. К вопросу о возникновении украинских фамилий. *Антропонимика.* Москва, 1970: 121–125.

JŪRATĖ ČIRŪNAITĖ

The naming of Jews in the 15th century Slavonic documents of the Grand Duchy of Lithuania

Summary

The most frequent naming of a person in the documents is monomial, but sometimes two to four persons are recorded.

Jews did not have surnames in the 15th century. Men's namings can be subdivided into those without potential surnames and mixed namings (48%) and very few namings consisting of only potential surnames (4.1%).

Of all namings, 48% contain patronymics, 1% of namings have the *-sk-* anthroponym, 4.1% of namings occur with different suffix derivatives (i. e. non-patronymic and not *-sk-*).

The length of male namings is 1–2 personal names. We found 51% of one-member namings and 41% of binomial ones.

Common words explaining personal names are found in 55.1% of namings. These are mainly religious references (68.5%); 31.5% of references mention the post.

95.9% of men were recorded including the name. The name alone was found in 48% of male recordings.

The most popular male namings were the ones including the name (48%) and those consisting of the name plus patronymic (43.9%).

Key words: personal name, surname, patronym